

СУСПІЛЬНО-СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ВИДІВ МИСТЕЦТВА

З метою найбільш ефективного використання можливостей уроків образотворчого мистецтва кожен вчитель повинен усвідомлювати особистісне значення мистецтва, знати його особливості та соціальні функції. Проблемі суспільно-соціального значення образотворчого і декоративно-прикладного видів мистецтва присвячена стаття.

З-поміж інших видів мистецтва образотворче та декоративно-прикладне є унікальними у вирішенні питань як соціального, так і особистісного розвитку. Навчаючись зображати, оцінювати, творити особистість розвивається несаперед духовно. Водночас формуються її теоретико-практичні знання про мистецтво, про прекрасне в навколишньому. Щоб найбільш ефективно використати потенціал уроків образотворчого мистецтва, вчитель повинен усвідомити мистецтво як особистісну цінність. У цьому йому допоможе розуміння сутності мистецтва, його виразних засобів, а також тих функцій, які образотворче та декоративно-прикладне виконують у суспільстві.

Мета статті – розкрити суспільно-особистісну сутність образотворчого та декоративно-прикладного видів мистецтва, його виразні засоби та соціальну роль.

Щоб жити і розумно діяти, приймати вірні рішення, людина повинна сприймати навколишній світ різнобічно. Її особистий досвід не завжди достатній. В розширенні обмеженого особистого досвіду на допомогу приходять мистецтво з його здатністю відтворювати найбільш різноманітні картини і образи життя. «Мистецтво... є одним із найбільш плідних шляхів, які виводять людину з тісного світу власного «Я», з вузького кола особистісних спостережень над життям» [3, 54]. Епоха, в якій ми живемо, характеризується стрімким розвитком науково-технічного потенціалу, тому у мисленні людей переважає логічно-раціональний компонент. Як результат – виникає потреба у накопиченні емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку та утвердженні духовності. Яскраво виражена здатність безпосереднього емоційного впливу, завдяки якій вирішується ця потреба, властива образотворчому та декоративно-прикладному видам мистецтва. Розвиток емоційно-чуттєвої сфери – це те, що допоможе розвинути особистість духовно. Крім цього, необхідно враховувати ще одну особливість впливу мистецтва, необхідну для майбутнього дорослого життя: заняття образотворчою діяльністю, сприйняття творів мистецтва формує просторове мислення, колористичну грамотність, відчуття ритму, творчі здібності, візуальну культуру загалом. Це важливо тому, що наукова та професійна зайнятість вимагає сьогодні не лише професійних знань, бо «немає таких професій – від земних до космічних – де можна було б обійтися без творчої уяви, гостроти сприймання та емоційного відгуку на явища навколишнього світу» [1, 3].

Мистецтво по-своєму пізнає світ і в цьому змісті сприяє пізнанню навколишнього: в образній формі розкриває суть явищ і предметів, практично без обмежень може розповісти людині про минуле, сучасне і майбутнє, про людське співжиття, культуру, при цьому формує світогляд особистості, виховує її. Мистецтво розвиває людину різнобічно, на відміну від інших видів діяльності (наука формує мислення, етика – моральну свідомість і т. д.). На думку М. С. Когана, «мистецтво розвиває духовність людини різносторонньо та цілісно – в єдності думок, почуттів, волі, уяви, смаків, в єдності її естетичного, морального, громадянсько-політичного ставлення до світу, в єдності її свідомості та самосвідомості» [6, 21].

Твори мистецтва, написані яскраво та оригінально, допомагають розкрити зміст того, що в житті, здається, вже давно зрозумілим і відомим, тому що через мистецтво ми пізнаємо світ більш інтенсивно, більш емоційно. Завдяки художнім образам, які несуть в собі найбільш узагальнені, яскраві, типові риси навколишнього, мистецтво проникає в суть об'єктивної дійсності, суспільних процесів, аналізує і розкриває їх значення для особистості, допомагає людині образно відтворити у свідомості життєву реальність, духовно осмислити і оцінити її, а, отже, допомагає формувати людину: стимулює почуття, спрямовує думки, розкриває складний внутрішній світ особисті, задовольняє потребу в красі.

Мистецтво виконує двояку функцію: з одного боку, воно передбачає споглядання, сприйняття форми, з іншого – вимагає художнього бачення, актуалізації всіх духовних і практичних здібностей особистості, її життєвого досвіду, що кристалізується в її духовному «Я». Мистецтво є важливим джерелом естетичної насолоди. Його справедливо називають «наукою почуттів», адже сприймати мистецтво, розуміти його – це особлива праця душі, напружена праця почуттів і думки. Образи мистецтва, що сприймаються та відповідають інтересам і поглядам особистості, адекватно впливають на її суб'єктивний світ, породжують багатогранні і складні переживання. Цей процес є не лише інтелектуальним. Він насичений позитивними чи негативними почуттями. «В людській душі немає ні однієї грані, ні однієї струни, на яку не вплинуло б мистецтво» [2, 18]. В результаті людина не тільки усвідомлює, а й глибоко відчуває об'єктивний зміст, закладений в художніх узагальненнях.

Сила мистецтва не лише в тому, що його твори викликають у нас емоції і почуття. Завдяки мистецтву ми вчимося естетично сприймати дійсність, образно мислити і оцінювати. Емоції, думки, фантазії, породжені мистецтвом, формують характер, волю, світогляд особистості. Мистецтво створює конкретно-чуттєві образи, завдяки яким відбувається духовно-активне спілкування людини і мистецтва. «Специфічність мистецтва полягає у тому, що воно є духовно-практичним способом освоєння дійсності» [4, 125].

Мистецтво не потребує особливої галузі практичного впровадження, на відміну від наукових досягнень. Твори мистецтва сприймаються як елементи життєвого, форма їхнього існування дозволяє входити в побутову сферу людей і завдяки цьому вони звернені до особистості, її індивідуальних і суспільних потреб, інтересів та здібностей. Ця властивість мистецтва особливо актуальна у сучасних містах та селах, зокрема, це стосується міста. Швидкі темпи містобудування, стандартизація позбавляє їх індивідуальності. Лише намагання інтегрувати образотворче мистецтво та архітектуру створює естетичне середовище для праці, побуту і відпочинку. В цьому процесі приймають участь усі види образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва.

Говорячи про значення мистецтва, не варто забувати про те, що воно існує у різноманітних видах та жанрах, кожен з яких по-особливому впливає на особистість. У навчальному предметі «Образотворче мистецтво» використовуються та розкриваються можливості як видів та жанрів образотворчого мистецтва, так і декоративно-прикладного.

З усіх видів мистецтва живопис найбільш повно розкриває усі видимі явища світу. Колір – це те, що вирізняє його з-серед інших видів образотворчих мистецтв; він є могутнім засобом вираження задуму та художньої ідеї твору. Завдяки певній кольоровій гамі – колориту – у живописному творі існує можливість не лише достеменно передати натуру, а й посилити образний та емоційний зміст картини, спричинити у глядача певні емоції та почуття, асоціації чи уяву.

Колір виражає насамперед почуття художника та стимулює сприйняття та почуття глядача, однак він є також засобом передання матеріальної сутності речей та простору на полотні – це фактура чи техніка живопису, своєрідний прояв темпераменту художника. «Енергійний, сміливий мазок, щільний густий живопис і взагалі різноманітна живописна поверхня полотна створюють додаткове відчуття краси та складності форми і матеріальності речей» [8, 141]. Зазначимо, що енергійна, стрімка техніка живопису відтворює динамічне сприйняття та вираження зображуваного, «гладка» ж техніка передає врівноваження, спокій, статичність.

Не менш важливою є композиція, тобто сюжетне вирішення картини, її єдиний цілісний образ. Керуючись відчуттям ритму, гармонії, рівноваги, динаміки чи статичності, художник передає побачене або уявне так, щоб було не лише зрозуміло зображене, а й виникло почуття єдності та цілісності елементів і цілого, визначає головне і підпорядковує окремі деталі загальному живописно-пластичному вирішенню картини.

Графіка, як вид образотворчого мистецтва, не менш необхідна в особистісному плані, ніж живопис. На відміну від живопису, найбільш обмежена в зображальних можливостях, більш умовна, що дозволяє сконцентрувати увагу на вираженні певної особливості будь-якого життєвого явища. Засобом виразності, передання зображуваного у графіці є лінія, штрих, пляма та крапка. Її називають «тихою» через особливості зображення – основними є ахроматичні кольори. Лише іноді використовують барвисті вкраплення для вираження того чи іншого

фрагмента рисунку, щоб посилити композиційний чи емоційний центр зображуваного. Як і у живописі, необхідна умова створення високохудожнього полотна – композиція та техніка зображення. Вимоги до композиції аналогічні з тими, що ставляться у живописі. Техніка зображення тут дещо інша. По-перше, лінія. Вона буває різною. Однакової товщини протягом усієї довжини лінія передає впевненість, спокій, одноманітність. Якщо вона в одному місці тонка, а в іншому товща, з натиском, з несподіваними переходами від однієї товщини до іншої, іноді обірвана – це вираження живого, динамічного. В графічних зображеннях лінія передає контур і форму фігур, предметів, пейзажу, особливості її характеру – плавність, твердість чи м'якість та інше, допомагає виразити зміст художньої ідеї і є складовою частиною художнього образу.

Штрих менш самостійний, ніж лінія, але завдяки йому передається тон картини, групою штрихів створюється пляма. Пляма, в більшості випадків рівно зафарбована чорна площина різноманітного розміру та форми є засобом вираження матеріальності предметного світу. Іноді нею передають затінені частини зображення. Емоційного впливу в техніці графіки добиваються за рахунок контрастності: білий папір, товщина лінії чи штриха, напрямок їх проведення, насиченість кольору. «Протиставимо легким, тонким штрихам більш насичені, широкі штрихи і малюнок «заговорить», або, як кажуть художники, зазвучить» [1, 6] .

Скульптура належить до просторово-статичних мистецтв. Особливістю цього виду мистецтва – його трьохмірність. Основним об'єктом зображення є людина. Як і інші види мистецтва, скульптура характеризується властивими лише їй засобами виразності. Передусім – це силует, оскільки в більшості випадків її твори «вписані» у навколишнє середовище. По-друге – різноманітність і краса матеріалу, його обробка. Залежно від того, в якому матеріалі виконана скульптура, ми сприймаємо динамічність чи статику композиції, виразність силуету, цільність ансамблю, тобто його поєднання з навколишнім. Наступним засобом впливу на глядача можна назвати таку особливість скульптурної форми як пластику: гармонічне та ритмічне поєднання об'ємних форм, площин, ліній, кольору, пропорцій, а також виразність передання зображення. Скульптура здатна відобразити і передати думку, почуття, стан та настрої. На жаль, душевні порухи залишаються у цьому виді мистецтва за межами його можливостей. «Не передаючи поруху душі, скульптура передає уявлення про ідеал людини, не лише відображає конкретний образ людей, а й в формі пластичних образів утворює ідеал, вчить ідеалу, розкриває людську гідність народу, передає духовний стан цілої епохи» [8, 141]. Завдяки такій особливості ми отримуємо знання про еталони краси, значимі події у житті суспільства.

Декоративно-ужиткове мистецтво – це синтез скульптури, живопису та графіки. Напевне, більше ніж інші види мистецтва воно задовольняє духовні запити людей, одночасно створюючи художньо-утилітарні речі. Особливість, що вирізняє його з поміж інших видів мистецтв, є стилістичність. У творах декоративно-ужиткового мистецтва не існує прямої подібності з дійсністю, хоча основою зображення є реальні предмети чи їх форми. Ще одна особливість – це біфункційність цього виду мистецтва. Лише у творах декоративно-ужиткового мистецтва поєднується утилітарні та естетичні функції. Художня якість визначається призначенням, яку виконує річ: гармонійне поєднання матеріалу, форми, конструкції, співвідношення частин та цілого, характер та міра декорування, утилітарна – можливістю використання її у побуті. Прості і доступні твори декоративно-ужиткового мистецтва, яскраві за формою та кольором, виразні, завдяки чому виникає естетична взаємодія, тісний зв'язок зі світом прекрасного та духовною пам'яттю свого народу. В наш час декоративно-прикладне мистецтво є найбільш поширеним. Причина цього в тому, що його естетично-утилітарна властивість відповідає потребам особистості, завдяки йому створюється естетичне середовище, ним можна займатися як професійно, так і для створення особистих речей чи предметів побуту та інтер'єру. «Декоративно-ужиткове мистецтво дає змогу кожній людині індивідуалізувати свій побут, своє оточення, виявити свої естетичні вподобання, свій смак» [8, 151]. Можна сказати, що у декоративно-ужитковому мистецтві закладено гармонію існування людини та речей.

Розглянувши вищеназвані види образотворчого мистецтва, ми бачимо, що вплив їх на особистість є дуже різноманітним як в інтелектуальному плані, так і в духовному. Спілкування з мистецтвом зумовлене духовною потребою людини. Ця потреба індивіда не є вродженою, а

«формується в ході його соціалізації, естетично направлено виховання, прилучення до культури» [6, 20]. Тому можна стверджувати, що мистецтво виконує важливу суспільно-соціальну роль, яка проявляється у комунікативній, пізнавальній, оціночній, естетичній та виховній функції.

1. За допомогою мистецтва переважно передається духовний досвід людини, що несе в собі те головне, яке сприяє відновленню зв'язків між поколіннями. Духовні цінності, втілені у художній інформації, функціонують лише за їх добровільного сприйняття, не як дані про певний об'єкт, а як особистісний чуттєвий зв'язок з тим, що сприймається і одночасно засвоюється, бо суспільство опановує світ і духовно утверджує себе в ньому за допомогою мистецтва тією мірою, якою опанована художня інформація.

2. Оскільки специфічність мистецтва – в образному відтворенні світу, то цим визначається його суспільно-пізнавальна роль. Мистецтво вивчає життя, висвітлює істину в художньому образі. Його сила в тому, що воно згруповує загальне в особливе та одиначне, абстрактне, теоретичне – в конкретне. Мистецтво пов'язане не лише з наукою, а й з іншими формами людської свідомості; політика, право, мораль, релігія шукають у ньому втілення своїх ідей, норм, правил, понять. Мистецтво є абсолютно захопливим творінням людини: воно чить краще розуміти інших людей і знаходити з ними спільну мову, зрозуміти самого себе, допомагає стати тактовнішим і мудрішим, возвеличує людину так, що і минуле, і її майбутнє стає для неї зрозумілим і близьким.

3. Оцінна діяльність в мистецтві є динамічним процесом активного емоційного сприйняття, чуттєвого переживання і осмислення пережитого. Результат цього – естетична оцінка. Головна відмінність естетичної оцінки від інших її видів полягає в спрямованості на предмет мистецтва та прекрасне в навколишньому, а також в тому, що естетичне сприйняття, переживання, судження, не втрачаючи своєї суверенності, одночасно є специфічними сферами оцінної діяльності.

4. Естетика як наука виникла в процесі узагальнення, осмислення практики, насамперед художньої. Мистецтво – це перша самостійна форма естетичної діяльності. Воно має безпосередній вплив на розвиток естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей, що є однією з основ виховання творчої і висококультурної особистості. Його дія спрямована передусім на виховання у індивіда гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя.

5. Духовна потреба в красі, естетичному переживанні займає вагоме місце серед потреб дорослої людини. Для дітей вона дуже важлива. «Душа дитини готова до сприйняття прекрасного, дитина може тонко відчувати музику, живопис, природу» [7, 4]. Образотворчому мистецтву в системі естетичного виховання належить особлива, нічим незамінна роль, особливо коли мова йде про особистісний аспект. Мистецтво має властивість пробуджувати думки, розвивати емоційно-чуттєву сферу дитини, вчити співчуттю і співпереживанню. Знання, що набуваються за допомогою мистецтва, засвоюються глибоко і назавжди, в результаті чого вони переходять у переконання, а ті – в дії, вчинки. Мистецтво сильніше, ніж будь-яка форма суспільної свідомості і будь-який вид суспільної практики, впливає через емоційно-чуттєву сферу на свідомість дитини, розвиваючи її емоційно-інтелектуальні і творчі властивості, охоплюючи весь її духовний світ.

Проаналізувавши соціальну роль мистецтва, ми можемо стверджувати, що воно так чи інакше впливає на свідомість особистості. Завдяки творам мистецтва передається духовний досвід поколінь, образне відтворення світу дає знання про навколишнє, культуру, взаємини між людьми, розкриває їх внутрішній світ. Та найбільш важливе значення мистецтва полягає у здійсненні художньо-естетичної освіти, її завдання полягає в тому, щоб цінності мистецтва стали духовною потребою особистості, оскільки справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина осягає прекрасне для себе, власної духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Е. А. Художні техніки в школі / Антонович Е. А., Проців В. І., Свид С. П. – Івано-Франківськ, 1994. – 247 с.
2. Ванслов В. Всестороннее развитие личности и виды искусства. – М.: Сов. художник, 1966. – 230 с.
3. Горяева Н. А. Первые шаги в мире искусства: Книга для учителя. Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
4. Эстетика. Словарь / Под ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 448 с.

ОБГОВОРИМО ПРОБЛЕМУ

5. Эстетическое воспитание в семье / Под ред. В. А. Разумного. – М.: Искусство, 1966. – 160 с.
6. Коган Л. Н. Художественный вкус: Опыт конкретно-социологического исследования. – М.: Мысль, 1966. – 213 с.
7. Комарова А. И. Эстетическое воспитание студентов. – К.: Вища школа, 1984. – 159 с.
8. Кузин В. С. Психология: Учебник / Под рук. Б. Ф. Ломова. – Изд. 2-е доп. и перераб. – М.: Высшая школа, 1982. – 256 с.